

Тимоць Б. Ю., ДЗ «ІНПУ ім. К. Д. Ушинського»

ЛЕГІТИМІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УМОВАХ ДЕМОКРАТІЇ

Статтю присвячено дослідженню процесу легітимізації політичних конфліктів в умовах демократії. Визначено сутність політичних конфліктів, основні механізми їх легітимізації в умовах демократичної політичної системи. Відзначено, що демократичний політичний режим характеризується суперечністю між необхідністю визнання конфліктів і прагненням до консенсусу.

Актуальність дослідження легітимізації політичних конфліктів обумовлена їх загостренням у процесі демократизації влади та суспільства. Саме у перехідний період відбувається надмірне зростання конфліктогенності у взаємовідносинах політичних акторів, у взаємодії влади та суспільства в цілому, що може призвести до кризи у політичній та економічній сферах.

Політичні конфлікти мають глибоке суспільне підґрунтя, вони пов'язані із діяльністю великих соціальних груп, зміною їх статусу, невдоволенням власним суспільно-політичним та економічним положенням.

У демократичних країнах політичний конфлікт є невід'ємною частиною політичного процесу, коли відбувається зіткнення інтересів політичних та соціальних суб'єктів, що має бути переведено у публічну площину та вирішено за допомогою демократичних механізмів.

Якщо ж проблема тривалий час носить латентний (прихований, не публічний характер), або конфлікт не вдається вирішити демократичним шляхом, то це може призвести до політичної кризи, проблем у взаємодії між владою та суспільством, аж до руйнації політичної системи.

Демократія, як тип політичного режиму, полягає у презентації та легітимізації проблемних інтересів, дій, поглядів основних політичних суб'єктів: окремих особистостей, представників політичних партій і громадських організацій, об'єднань, етнічних, соціальних груп, держав та їх органів.

У цьому сенсі демократія виступає найбільш бажаним типом правління, проте, на відміну від авторитаризму та тоталітаризму тут завжди важко знайти баланс між конфліктом та консенсусом.

Дослідження політичних конфліктів представлено у роботах представників різних напрямків соціального знання та парадигм політичної науки.

Серед теоретичних досліджень політичних конфліктів слід відзначити дослідження:

– етнополітичних конфліктів (Р. Брюбейкер, Б. Андерсон, І. Варзар, І. Кресіна, С. Чешко, В. Тишков та ін.);

– теорію класових конфліктів та класової боротьби (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін, М. Бухарін, Л. Троцький та ін.);

– теорію конфліктів у міжнародних відносинах та регіональні конфлікти (С. Гантингтон, І. Валлерстайн, О. Кукарцев, Ю. Шадже, Г. Перепелиця, Г. Денисова, В. Юрченко та ін.).

Серед досліджень механізмів легітимації конфліктів у демократичному суспільстві можна назвати відзначити такі теорії, як:

– теорію прийняття рішень (Г. Саймон, А. Віддавські, О. Дем'янчук та ін.);

– теорію переговорів (М. Дойч, О. Третяк, Р. Фішер, М. Цюрупа, В. Курбатов та ін.);

– неоінституціональну політичну теорію (Ф. Шмітер, У. Мітчел, І. Кравченко, С. Новікова та ін.).

При цьому, найбільший вплив на дослідження політичних конфліктів має теорія класового конфлікту, за допомогою якого К. Маркс та його послідовники (марксистки та неомарксистки) пояснюють суспільні трансформації та зміни історичних формацій (рабовласництво, феодалізм, капіталізм та соціалізм). З позицій марксистської теорії, будь-яке суспільство можна розглядати як класове, а протистояння класів визначає його минуле, сьогодення та майбутнє. Це відбувається тому, що існують не лише економічні чинники формування та існування класів (хоча саме їх К. Маркс виділяє як головні), а і суб'єктивний чинник – класова свідомість.

Мета статті – дослідити процес легітимізації політичних конфліктів в умовах демократії.

До основних складових політичних конфліктів у демократичному суспільстві відносяться:

– суб'єкти конфлікту (великі соціальні групи, спільноти, окремі індивіди, інтереси яких представляють та захищають політичні актори);

– поле економічних, соціальних та політичних розбіжностей та протиріч між суб'єктами конфлікту;

– мотиви конфлікту, його явні (публічні) та приховані (латентні) причини;

– діяльність політичних акторів (у тому числі – політичних інститутів та державних установ) щодо легітимізації конфлікту, його ескалації або пошуку шляхів вирішення.

В умовах демократичного політичного режиму однією із головних проблем виступає пошук механізмів легітимізації та вирішення політичного конфлікту. Так, на думку П. Розанвалона, демократію в цілому, діяльність окремих демократичних інституцій та акторів характеризує «... суперечність між визнанням легітимності конфліктів і прагненням до консенсусу» [1, с. 25].

Рівень конфліктних відносин та їх джерело – це показники консолідації демократії. Джерелами конфліктів можуть бути дії окремих суб'єктів та об'єктивні суперечності, які наявні у будь-якому суспільстві. Суперечності у суспільних відносинах, «внутрішньо» притаманні демократії, залежать від наступних факторів:

- рівень економічного розвитку;
- ефективність діяльності влади;
- наявність та дієвість опозиції (лівої, правої, центристської);
- рівень політичної культури суспільства;
- рівень суспільної довіри до політиків тощо.

Варто погодитись із тим, що «Демократія – це плюралістичний режим, який передбачає прийняття розбіжності інтересів і думок та організує на цій основі виборче змагання. Вона інституціоналізує конфлікт і його вирішення. Виходячи з цього, не існує демократії без того, щоб не здійснювався рішучий вибір для розв'язання суперечок. Займатися політикою в умовах демократії означає обрати свій табір, стати на чийсь бік. У суспільствах із характерним соціальним розбратом, з непевністю в майбутньому це головний фактор. Але водночас немає більше демократії без формування спільного світу, без визнання спільних цінностей, які дають змогу не доводити конфлікти до крайнощів громадянської війни [1, с. 25].

Отже, для легітимізації політичного конфлікту в умовах демократії необхідно, аби наявні у суспільстві суперечності були усвідомлені (раціоналізовані) політичними акторами, а їх поведінка – відповідно вмотивована бажанням та можливостями отримати владу та здійснювати управління суспільством. Слід додати ще історичний фактор, тобто тривале панування представників однієї з елітних груп, або класу, і нерівномірний розподіл суспільних благ під час такого правління.

Політичні конфлікти у демократичних суспільствах можуть призводити до серйозних і часто непередбачуваних наслідків. Водночас, політичні конфлікти мають не лише деструктивну складову та призводити до руйнівних наслідків, а й сприяють розвитку, пошуку інноваційних механізмів соціального розвитку, політичної та економічної діяльності.

Механізми легітимізації політичних конфліктів у демократичних суспільствах відрізняються в залежності від рівня розгортання конфлікту:

- загально-соціальні механізми легітимізації (конфлікти макrorівня, зокрема класові, етнічні, соціально-професійні);
- міжгрупові механізми легітимізації (між формальними та неформальними підрозділами в організаціях);
- легітимізація міжособових конфліктів.

В умовах сучасного суспільства індивід постійно перебуває у різних рівневих конфліктах – від внутрішнього до міжнародного. Недарма у концептуалізаціях суспільних відносин у політичних науках присутня назва «суспільство ризику», а особливої популярності набувають дослідження перехідного стану: «постсучасне» та «постіндустріальне суспільство», «постмодерне суспільство» та ін.

Отже, у демократичних суспільствах існує потреба пошуку дієвих механізмів вирішення конфліктів, пом'якшення умов протікання конфлікту та його соціальних наслідків.

На думку П. Розанвалона, у демократичному суспільстві необхідно розрізнити інститути конфлікту та інститути консенсусу. «З одного боку маємо упереджений, суб'єктивний світ електорально-представницької сфери, з іншого – об'єктивний світ інститутів непрямої демократії. Визнання специфіки цих останніх дає змогу повністю зберігати обидва полюси демократичної напруженості. Це одночасно веде до подолання того, що історично проявлялося як постійна спокуса не визнавати законність конфліктів і гіпостазувати ідею одностайності (ця спокуса невпинно живила ілюзії й викривлення, які підривали історію демократичного ладу) [1, с. 25].

Політичні конфлікти виступають формою взаємодії окремих політичних та державних діячів, політичних партій та інших інститутів, політичних груп, громадських об'єднань, класів, держав, громадських діячів з приводу влади.

В умовах демократії політичні конфлікти можуть охоплювати окремі гілки влади (виконавчу, законодавчу та судову), а також відбуватись між політичною (обраною на виборах) владою та бюрократією (чиновниками, що знаходяться на адміністративних посадах).

Часто саме владні інституції стають джерелами конфліктів, намагаючись розширити сферу власного впливу, «перетягнути» на себе додаткові повноваження, створюючи напруженість у політичних відносинах та розхитуючи владний баланс, систему стримувань і противаг, що є стрижнем демократичної політичної системи.

Суперечність демократичного режиму між реалістичним принципом прийняття рішень (саме більшістю голосів у ході виборів формується парламент) і обов'язком уряду проводити однакову політику (прислуховуючись не до більшості громадян, а до більш раціональних, слухних аргументів) призводить до конфліктів.

Варто погодитись із тим, що «Не може бути демократії без можливості приймати рішення, діяти швидко... Але не може бути демократії і без інститутів, покликаних постійно нагадувати про суть загального інтересу і самостійно сприяти, бодай частково, його реалізації. Демократичне життя передбачає, отже, організацію певної форми розділення і напруженості між інститутами, що належать до сфери прийняття рішень більшістю, і інститутами, наближеними до імперативу обґрунтування однаковістю» [1, с. 26].

У процесі власного розвитку політичний конфлікт проходить наступні фази:

- поява передконфліктної ситуації, зростання політичної напруженості;
- безпосереднє розгортання конфлікту, публічна поява та активізація основних суб'єктів конфлікту;
- ескалація конфлікту (втягування в орбіту конфлікту інших учасників, набуття суспільного розголосу та позиціонування політичних акторів на боці однієї зі сторін);
- кульмінація конфлікту (період найбільшого загострення політичних відносин, т.зв. «точка біфуркації» конфлікту)
- завершальна фаза конфлікту, його розв'язка і спад політичної напруги та суспільної уваги.

На думку О. Чижової, «Для успішного розв'язання політичного конфлікту потрібні певні передумови, а саме: 1) достатня зрілість конфлікту; 2) розуміння суб'єктами конфлікту необхідності його розв'язання; 3) готовність і спроможність конфліктантів до конструктивних дій; 4) наявність для цього засобів, механізмів і ресурсів тощо» [2, с. 125].

Можна виокремити наступні механізми легітимізації та вирішення політичних конфліктів в умовах демократії. По-перше, електоральний механізм, бо історично ідея демократії ґрунтується на чіткій залежності всіх інститутів державної влади від народного суверенітету. Саме народ, який вважається єдиним законним виразником суспільного блага, має право визначати голосуванням, хто буде правити. Якщо існує конфлікт у парламенті між фракціями політичних партій, що не можуть утворити більшість, то проводяться дострокові вибори.

У випадку, коли влада не влаштовує громадян, вони можуть обрати представників опозиційних сил.

По-друге, верховенство права. Питання діяльності уряду, як виконавчої влади, підпорядковується не лише волі народу (громадяни обирають законодавчу владу), а і Конституції. Уряд працює у межах повноважень, що визначаються правом, яке поширюється на усі відносини у суспільстві та слугує дієвим інструментом подолання наслідків конфліктів у різних сферах.

По-третє, розподіл влади на законодавчу, виконавчу (адміністративну) та судову. Це не лише ставить чиновників у залежність від виборців, а і дозволяє забезпечити взаємний контроль владних інституцій та стеження за розподілом повноважень державних органів з метою запобігання узурпації влади.

На думку П. Розанвалона, «У складному суспільстві питання демократії не обмежується обговоренням написання Конституції, визначення способу промудрації законів і організації виборів. Реалізація загального інтересу вимагає заглиблюватися углиб речей, щоб розглядати їх. Саме в цьому, на його думку, набуває сенсу вирішальна відмінність між політикою й адміністрацією... Якщо сутність політика полягає в тому, щоб виразити загальну волю, то сутністю адміністрації є прагнення ефективності й раціональності. Адміністрація може побудувати свою власну «виконавчу досконалість» тільки внутрішнім способом (тоді як «законодавча досконалість» цілком ґрунтується на її залежності від зовнішньої волі, тобто волі народу-суверену). Створення знеособленої й раціональної бюрократії цілком нормально сприймається тоді як справа, спрямована на загальний інтерес. Ідея Макса Вебера, за якою просування вперед інструментальної раціональності, пов'язаної зі створенням сучасної бюрократії, є умовою поглиблення демократії» [1, с. 64].

По-четверте, важлива роль у демократичній політичній системі належить інституціям громадянського суспільства. Передусім, мова йде про політичні партії, громадські організації та незалежні мас-медіа (телебачення, радіо, пресу). Політичні партії сприяють формуванню і висловленню інтересів груп та спільнот, а мас-медіа, окрім функцій контролю та інформування громадян про діяльність влади утворюють порядок денний суспільства.

Розвиток громадянського суспільства характеризує перехід від представницької демократії до демократії участі, що передбачає «... сходження демократії до громадянського суспільства, процедури прямого волевиявлення громадян, децентралізація влади: прихід

активнішого громадянства і створення автономнішої індивідуальності... активніша участь населення в управлінні державними справами покладе край великій кількості фальшивих дебатів і безплідних заперечень, пов'язаних із конкуренцією кланів і партій. Поняття «демократії участі» утверджувалося у всьому світі, щоб збагачувати і водночас критикувати функціонування представницьких органів» [1, с. 243].

По-п'яте, розвиток форм прямої демократії, ідеалом якої є Афінська демократія доби Перикла. У сучасних умовах йдеться про виборність органів місцевого самоврядування, посилення контролю громадян за своїми представниками на місцях (у тому числі – через інституції громадянського суспільства), впровадження процедури народної ініціативи, відкликання депутатів та проведення референдумів.

Таким чином, джерелом політичних конфліктів та, водночас, механізмом їх легітимізації та розкриття у демократичному суспільстві виступають політичний плюралізм та політична конкуренція у сфері владних відносин.

Бібліографічний список:

1. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність / П. Розанвалон. – К. : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2009. – 287 с.
2. Чижова О. Конфлікт як прояв прагматизму в сучасному суспільстві / О. Чижова // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1 (16). – С. 118-127.

Стаття посвячена дослідженню процесу легітимізації політичних конфліктів в умовах демократії. Определена суцність політичних конфліктів, основные механізми их легітимізації в умовах демократической політической системи. Отмечено, что демократический політический режим характеризується протіворечієм между необхідністю признання конфліктів и стремлением к консенсусу.

The article deals with the legitimization of political conflict sin a democracy. The essence of political conflict, the basic mechanisms of legitimization in a democratic political system. It is noted that democratic political regime is characterized by a contradiction between the need to recognize the conflict and the desire for consensus.

Стаття надійшла до редколегії 09.09.2014